

Djetinjstvo - moderni i tradicionalni pristupi

Begović, Barbara

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:476129>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Barbara Begović

Djetinjstvo – moderni i tradicionalni pristupi

(Završni rad)

Rijeka, rujan 2023

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

Barbara Begović
Matični broj: 0009089399

Djetinjstvo – moderni i tradicionalni pristupi
(Završni rad)

Prijediplomski sveučilišni studij Pedagogija (jednopedmetni)

Mentorica: Prof.dr.sc. Jasminka Zloković

Rijeka, rujan 2023

Izjava o autorstvu

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad naslova *Djetinjstvo – moderni i tradicionalni pristupi* te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim, literaturi i drugom) jasno su naznačene kao takve te su adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Barbara Begović

Datum: 1. rujna 2023.

Vlastoručni potpis:

Sadržaj

1.	Uvod.....	4
2.	Tradicionalni pristup djetinjstvu	6
2.1.	Djetinjstvo u starom vijeku.....	6
2.2.	Djetinjstvo u srednjem vijeku.....	8
2.2.1.	Djetinjstvo za vrijeme humanizma i renesanse	10
2.2.2.	Djetinjstvo za vrijeme reformacije	11
2.3.	Djetinjstvo u novom vijeku	12
3.	Suvremeni pristup djetinjstvu.....	16
3.1.	Institucionalizacija djetinjstva	20
3.2.	Standardizacija dječje igre.....	21
3.3.	Digitalizacija djetinjstva	23
	Zaključak	25
	Sažetak i ključne riječi.....	27
	LITERATURA	28

1. Uvod

Prema Hrvatskom jezičnom portalu (bez dat.) djetinjstvo predstavlja razdoblje života od rođenja do djevojaštva ili dječastva, odnosno do ulaska u pubertet. Berk (2015) navodi dobna razdoblja na koja se dijeli djetinjstvo, a to su dojenačka dob i najranija dječja dob (od rođenja do 2 godine), rano djetinjstvo (od 2 do 6 godina) te srednje djetinjstvo (od 6 do 11 godina).

Univerzalna definicija djetinjstva, koja bi se odnosila na svu djecu u svim vremenskim razdobljima, ne postoji, jer je djetinjstvo društveni i kulturni konstrukt. Različiti teorijski pristupi i empirijska istraživanja iz područja pedagogije, sociologije, psihologije, antropologije i etnografije, djetinjstvo opisuju kao društveni konstrukt koji se različito shvaća u pojedinim kulturama (Woodhead, 2012; prema Jurčević Lozančić, 2018). Djetinjstvo predstavlja proces koji je ovisan o određenom prostoru, vremenu i kulturi te u skladu s tim varira s obzirom na različite uvjete u kojima se javlja (Jurčević Lozančić, 2018). Isto ističe i Šagud (2014) te navodi da je kontekst u kojem djeca žive, razvijaju se i uče, značajan čimbenik u izgradnji njihovog identiteta.

Položaj djece u prošlosti također je ovisio o kontekstu u kojem u djeca odrastala. Djetinjstvo neke djece bilo je obilježeno obrazovanjem, dok su druga djeca od najranijih godina započinjala s radom kako bi preživjela. Postupanja prema djeci bila su drugačija nego danas, djecu se često kažnjavalo, a umiranju novorođenčadi nije se pridavala značajna briga. Od kraja 20. stoljeća, životni uvjeti djece u različitim kulturama i socijalnim područjima znatno su se promijenili te je ta promjena i danas u stalnom porastu (Bašić, 2011). Na poimanje djetinjstva u suvremenom društvu utječu brojni faktori, kao što su promjene u obitelji, utjecaj potrošačke kulture, institucionalizacija djetinjstva, brze tehnološke promjene te znanstvena dostignuća.

Kako bi se mogao shvatiti suvremeni pristup djetinjstvu, potrebno je istražiti poglede na djetinjstvo u ranijim povijesnim razdobljima (Vasta i sur., 1997). Djetinjstvo se, kao posebna životna faza, mijenjalo s obzirom na različita povijesna razdoblja. Razvijanje drugačijeg pogleda na dijete rezultiralo je promjenom procesa odrastanja, odnosno promjenom djetinjstva. Stoga, radi razumijevanja promjena koje su se dogodile u poimanju djetinjstva, u radu se prikazuje tradicionalni pristup djetinjstvu kroz povijest te se opisuje djetinjstvo danas, u suvremenom društvu. S obzirom na to da se promjene u društvu događaju izrazito brzo te utječu na svačiji život, pa tako i dječji, važno je da stručnjaci koji rade s djecom te roditelji djece, budu svjesni tih društvenih promjena i budu spremi djelovati. Važno je da oni budu upoznati s

društvenim procesima koji utječu na djetinjstvo te da razumiju različite aspekte koji čine kontekst dječjeg života, kako bi se djeci omogućilo poticajno okruženje i zdravi rast i razvoj.

2. Tradicionalni pristup djetinjstvu

U povijesti, djetinjstvo se nije smatralo nužno zasebnom fazom čovjekova života te su autori poput Philippea Ariesa (1962; prema Nikolić Jakus, 2015) smatrali da je ono kao određeno životno razdoblje priznato tek u 17. stoljeću. Takav stav izazvao je brojne kritike utemeljene na postojanju raznolikih dokaza koji su ukazivali na to da su djeca i u prošlosti imala važne uloge te da se djetinjstvu pridavao određeni značaj. Primjerice, postoji niz ilustracija djece na marginama raznih rukopisa poput Biblije te su pronađeni razni arheološki nalazi igračaka i kolijevki. Također, među srednjovjekovnim priručnicima postoje i oni u kojima se navode savjeti o brizi i odgoju djece (Nikolić Jakus, 2015). Djetinjstvo kakvo mi poznajemo danas, u prošlosti nije postojalo te se neki odgojni postupci koji su u prošlosti bili posve normalni, danas smatraju potpuno neprihvatljivima (Maleš i Kušević, 2011). U nastavku, opisat će se djetinjstvo i njegove karakteristike tijekom različitih povijesnih razdoblja, počevši od starog vijeka te zatim tokom srednjeg i novog vijeka.

2.1. *Djetinjstvo u starom vijeku*

U razdoblju grčke i rimske civilizacije, od oko 600. godina prije Krista do otprilike 400. godine, djetinjstvo se smatralo vrlo važnim periodom života. Postojala je svijest o važnosti obrazovanja i učenja te se ono smatralo značajnim u kasnijem razvoju pojedinca. No, iako je takvo mišljenje bilo u velikoj mjeri prihvaćeno, odrasli se prema djeci nisu odnosili na brižan i zaštitnički način (Vasta i sur., 1997). Zaninović (1988) opisuje odgoj i obrazovanje djece tijekom staroga vijeka kroz etape. Prvotno, dotiče se odgoja kod starih istočnih naroda, zatim odgoja u staroj Grčkoj te, na kraju, odgoja i obrazovanja u starom Rimu.

Za vrijeme rodovskog uređenja društva, stari Arapi djecu su odmalena učili hrvanju, trčanju, nošenju tereta, gađanju strijelom, korištenju koplja i jahanju. Obuke su počinjale kada bi djeca navršila četiri ili pet godina života. Njihovo djetinjstvo prolazilo je učeći temeljne vještine potrebne za život. Dječaci su učili gađati strijelom, dok su djevojčice pomagale majkama u kućanstvima. Zimi su djeca učila nazive životinja, a odrasli su im pripovijedali o lovu, precima i običajima. Ulaskom u mladenaštvo, dječaci su polazili obrede inicijacije u odraslu dob koji su podrazumijevali razna iskušenja pred koja su se mladići stavljali kako bi mogli postati odrasli ratnici. Na kraju razdoblja rodovskog uređenja društva te s pojavom vladajućih grupa i države, dolazi do velikih promjena u odgoju djece. Dolazi do nestanka prvobitne jednakosti svih u odgajanju te se javljaju začeci klasnog odgoja. Umni i radni odgoj

razdvajaju se, a pojedinci koji se bave samo umnim učenjem imaju monopol nad znanjem te ulaze u sastav vladajuće klase (Zaninović, 1988).

Do razvoja klasnog odgoja dolazi u staroj Grčkoj. Na tom području postojala su dva različita pogleda na odgoj koja su određivala život djece u to doba. Prvi je spartanski odgoj djece kojemu je cilj bio pripremiti vojnike i ratnike koji će uvijek biti spremni za borbu s neprijateljima. Dijete se do sedme godine odgajalo u obitelji, a nakon toga, dječaci su se odvodili u državne odgoje ustanove gdje su živjeli do punoljetnosti. U odgojnim ustanovama, izvršavali su vojne i gimnastičke vježbe, bavili se igrama loptom i ratničkim igrama. Mladiće se učilo čitati i pisati te samo nužna znanja, a sav ostali odgoj težio je da se učvrsti poslušnost, izdržljivost i navika pobjeđivanja. Najviše vremena posvećivalo se fizičkom odgoju, odnosno jačanju tijela. Osim toga, razvile su se i neke pozitivnije odlike spartanskog odgoja za to vrijeme, a koje se odnose na to da se odgoj smatrao najvažnijom društvenom i državnom funkcijom. Zatim, osnivale su se javne institucije za odgoj djece te su se počela odgajati i ženska djeca (Zaninović, 1988), koja su uvelike bila izložena prostituciji (Zloković i Rosić, 2002). Kažnjavanje i seksualno iskorištavanje djece nije bilo rijetko, niti se smatralo pogrešnim (Vasta i sur., 1997).

S druge strane, u Ateni, djeca se nisu odgajala samo da budu fizički jaka, već je odgoj bio svestraniji. Odnosno, velika pozornost posvećivala se umjetnosti te društvenim i prirodnim znanostima. Djetinjstvo se odvijalo na način da su se dječaci do sedme godine odgajali u obitelji od strane za to određenih robova. Od izrazite važnosti bile su dječje igre, kao što je modeliranje glinom ili voskom. U djetinjstvu, djeca su učila pravila ponašanja te su slušala bajke i mitove koje su im pripovijedali odrasli. Djevojčice su do zrelosti ostajale u krugu obitelji, a odgajale su ih za to određene robinje. Učile su kućanske poslove i običaje, a dječaci su nakon sedme godine odlazili u škole u pratnji pedagoga. Dječaci su se u školama obrazovali do četrnaeste godine života i to u područjima gramatike i glazbe. Učili su čitati, pisati i računati, ali i glazbu, pjevanje i recitiranje stihova. Dječaci su se učili vještinama borenja, bavili se gimnastikom, trčanjem, skakanjem, bacanjem diska te plivanjem. Oni imućniji dječaci, pohađali su gimnazije u kojima su se pripremali za rukovodeće dužnosti u državi. U Ateni, velika važnost pridavala se i moralnom odgoju djece s naglaskom na razvoj discipline, pristojnih manira, skromnosti, hrabrosti i izdržljivosti (Zaninović, 1988).

Djetinjstvo u vrijeme starog Rima razlikovalo se s obzirom na tri razdoblja koja su označavala društveno i državno uređenje države, a to su: rodovski Rim, doba Republike te

Rimsko Carstvo. Prvotno, u rodovskom Rimu, obitelj, djeca i robovi bili su u potpunoj vlasti oca obitelji koji je nad njima imao pravo života i smrti. Otac je odlučivao hoće li novorođenče živjeti ili umrijeti (Zaninović, 1988). Ubijanje novorođenčadi bilo je uobičajeno i smatralo se prikladnim načinom za rješavanje problema djece koja su bila nezdrava ili neželjena (Vasta i sur., 1997). Odgoj je bio obiteljski i to s ciljem odgajanja zemljoradnika vojnika. Odnosno, djecu su od malih nogu odgajali da sudjeluju u poslovima u domaćinstvu, odnosno zemljoradnji. Što se tiče moralnog odgoja, na prvom mjestu bila je požrtvovnost i pokoravanje bogovima, roditeljima i starijima. Njegovala se skromnosti, ljubav prema domovini i hrabrost. Djeca su učila rukovati oružjem, bavila su se plivanjem, jahanjem hrvanjem te su ponekad učila čitati, pisati i računati (Zaninović, 1988).

Cilj odgoja u doba Republike bio je ispunjavanje građanskih dužnosti i odanost Republici, jačanje hrabrosti i volje, navikavanje na čestitost, skromnost i umjerenost te cijenjenost osjećaja osobnog dostojanstva. Djeca su to usvajala pripovijedanjem o životu i borbama predaka o bitkama i herojima. U proces odgoja djece počinju se uključivati dadilje, dojilje i učitelji. Nastava se počela organizirati unutar obitelji uz pomoć kućnih učitelja. U nastavi, velik značaj pridavalo se učenju jezika i gramatike te razvoju govorničkih vještina (Zaninović, 1988).

U vrijeme Rimskog Carstva, ustanove u kojima se vršilo obrazovanje djece postale su državne. Obrazovanje je postalo znak socijalne nadmoćnosti te je klasni karakter obrazovanja postao sve izraženiji (Zaninović, 1988).

2.2. Djetinjstvo u srednjem vijeku

U ranom srednjem vijeku, odgoj i obrazovanje djece bili su pod upravom crkve. Utjecaj crkve poboljšao je položaj djece. Crkva se počela oštro protiviti ubijanju novorođenčadi te je, umjesto toga, nudila roditeljima mogućnost slanja neželjene djece u samostane i sjemeništa (Vasta i sur. 1997). U tom razdoblju, nije se težilo intelektualnom odgoju. Zadatak ustanova bio je odgajati djecu u vjeri, posebice djevojčice. Djevojčice su se odgajale u pobožnosti, poslušnosti i skromnosti, a učile su se ručnom radu, čitanju, pisanju i pjevanju. Kod dječaka i dalje je bio zadržan odgoj koji je od njih trebao stvoriti vješte vojnike. Dječaci plemićkog podrijetla odgajali su se na temelju sedam viteških vještina koje obuhvaćaju jahanje, plivanje, lov, mačevanje, bacanje koplja, igranje „dame“ te konstruiranje stihova. Svrha takvog odgoja bila je razviti fizički snažnog i vještog vojnika, razviti sposobnost orijentiranja u različitim situacijama te sposobnost izrade plana za napad i obranu (Zaninović, 1988).

Početak 12. stoljeća crkva je i dalje imala značajan utjecaj na život djece, a religijska literatura promovirala je dječju nevinost i čistoću (Vasta i sur., 1997). Svećenici su u svojim propovijedima davali higijenske i odgojne upute roditeljima za brigu o djeci (Fabijanec, 2011). Stoga se, u tom razdoblju, datum 6. prosinac, određuje kao dan u spomen svetog Nikole, svetca zaštitnika sve djece. S druge strane, zlostavljanje i iskorištavanje djece bilo je i dalje uobičajeno tijekom cijelog srednjeg vijeka. Kada su djeca bila dovoljno stara da sudjeluju u kućanskim poslovima i radu u zajednici, odnosno kada su imala oko 7 godina, postajala su dijelom šire zajednice te ih se tretiralo kao odrasle (Vasta i sur. 1997). Aries (1989; prema Hameršak, 2004) navodi slično, no prema njemu djeca u društvo odraslih ulaze još ranije, odnosno u onom trenutku kada više ne trebaju neprestanu njegu majke ili dadilje.

Leček (1997) navodi da su se u prošlosti dobne granice djetinjstva definirale na način da je početna točka djetinjstva bila rođenje, a vrijeme kada je djetinjstvo završavalo određivalo se pomoću različitih čimbenika. Primjerice, djetinjstvo je prestajalo onda kada su se djeca počela uključivati u gospodarske aktivnosti domaćinstva, odnosno kada su stekla dovoljnu fizičku snagu za obavljanje poslova. Za djevojčice, to je razdoblje nastupalo ranije jer su se ženski poslovi smatrali fizički lakšima od poslova koje su obavljali dječaci.

Prema Ariesu (1962; prema Milić, 2001) dijete se u srednjem vijeku tretiralo kao „čovjek u malom“. Odnosno, ono tada nije bilo izdvajano iz svijeta odraslih, već ga se tretiralo kao njegov integralni, ali nedorasli i inferiorni dio. Milić (2001) takvo razmišljanje opravdava visokom stopom smrtnosti djece i mladih te visokim fertilitetom koji je nadoknađivao ranu smrtnost. S obzirom na postojanje visokog rizika za smrt djeteta, roditelji i društvena zajednica, nisu smatrali potrebnim ulagati energiju, vrijeme i osjećaja u odrastanje djeteta, sve dok nisu bili sigurni da će se ta ulaganja isplatiti. Fališevac (2008) navodi da se smrti djeteta nije pridavalo veće značenje jer se vjerovalo da će ga ubrzo zamijeniti drugo dijete. Obitelj tada nije imala posebnu afektivnu funkciju. Za osnivanje obitelji nisu bili bitni osjećaji te nije postojao snažan emocionalni odnos starijih prema djecu, upravo zbog velike smrtnosti djece. Nadalje, Nenadić (2011) opisuje kako u tom razdoblju, odrasli nisu bili svjesni posebnosti djece te nisu razumjeli po čemu se dijete razlikuje od odrasle osobe.

Razlozi zbog kojih ideja o djetinjstvu kao zasebnom razdoblju u srednjem vijeku nije postojala odnose se na nepismenost stanovništva, nepostojanje obrazovanja te nepostojanje ideje srama. U tom razdoblju djetinjstvo nije postojalo jer nije bilo razlike između onoga što uče, rade ili znaju djeca i odrasli (Postman, 1982; prema Car, 2013). Također, nije bila

uvriježena misao da će način na koji su djeca tretirana u djetinjstvu, utjecati na to kako će se ona ponašati kao odrasle osobe. Na djetinjstvo se tada gledalo više uzimajući u obzir njegove nedostatke, nego prednosti te se vjerovalo da je djetinjstvo faza života koju treba što brže proći (Cunningham, 1998).

Djetinjstvo u Dalmaciji, tijekom srednjeg vijeka, opisuje Janeković Romer (1994; prema Fališevac, 2008) te navodi da je položaj djeteta u dalmatinskoj gradskoj obitelji bio obilježen iščekivanjem sinova kao nasljednika i nastavljača roda. Veza između oca i sina smatrala se temeljem i središtem obitelji te je bila daleko važnija od bračne veze supružnika. Djetinjstvo je bilo obilježeno pokornošću roditeljima, djeca su morala poštovati svoje roditelje i brinuti o njima u starosti, osobito o ocu. Plemićka djeca prve godine svoga života provodila su uz dojilje s kojima su često bila u prisnijem odnosu nego s vlastitim majkama. Djeca su odmalena bila podvrgnuta svestranom i strogom odgoju. Djetinjstvo djece nižeg staleža bilo je znatno teže od djetinjstva plemićke djece jer su djeca nižeg staleža od najranije dobi morala sudjelovati u obavljanju obiteljskih poslova.

2.2.1. Djetinjstvo za vrijeme humanizma i renesanse

Razdoblje humanizma i renesanse predstavlja period od 14. do 16. stoljeća (Zaninović, 1988). Zagorac (2006) opisuje stavove francuskog povjesničara Philippea Ariesa (1962) koji smatra da je djetinjstvo kao određeno životno razdoblje priznato tek pojavom humanizma. Navedeni stav obrazlaže povijesnim činjenicama koje se odnose na to da je u prijašnjim razdobljima velik broj djece umiralo, djeca i odrasli živjeli su vrlo blisko i dijelili slična iskustva te su roditelji djecu slali od kuće vrlo rano kako bi se obrazovali ili radili kao posluga. Isto tako, kao dokaze o nepostojanju djetinjstva ističe načine na koje su djeca bila prikazivana u umjetničkim djelima. Na portretima, djeca su bila prikazana kao umanjeni odrasli ljudi, a ako su se prikazivala na grobnim portretima, onda su predstavljala samo dio obitelji svjedočeći o njezinoj brojnosti. Također, Fališevac (2008) pojašnjava kako su hrvatska, ali i europska književnost, rijetko bile zaokupljene djetetom i djetinjstvom. U tom razdoblju nisu bila prepoznata specifična obilježja dječje psihe te nije bilo osviješteno da djetinjstvo predstavlja posebno razdoblje čovjekova života. S druge strane, Zagorac (2006) navodi da, iako djeca nisu privlačila pozornost slikara ili književnika, zakonodavci i crkva, ipak su povlačili dobne granice i odvajali djecu od odraslih.

O promjeni stava prema djetetu i značaju djetinjstva govore Vasta i sur. (1997). Prema njima, u razdoblju renesanse, društvo počinje pokazivati veću brigu za zaštitu i dobrobit djece.

Primjerice, u Italiji su se počele osnivati dobrotvorne institucije koje su primale bolesnu, izgublenu i neželjenu djecu. Zaninović (1988) navodi da se počinje poticati razvoj dječjeg intelekta, aktivnosti i samostalnog rada. Sadržaji obrazovanja proširuju se novim znanstvenim spoznajama te se počinju poučavati predmeti prirodnih znanosti, ali niti društvene znanosti ne ostaju zanemarene. Zadatak odgoja počinje biti razvoj mlade ličnosti te briga o njegovim psihičkim osobinama i interesima. Odbacuje se tjelesno kažnjavanje djece te se zagovara blaga disciplina i roditeljsko ophođenje s djetetom. U odgojno-obrazovnim ustanovama i dalje je od izrazite važnosti bila religija i vjersko učenje.

U opisanom razdoblju, značajnu ulogu imao je pedagog Jan Amos Komensky koji se smatra začetnikom i inspiratorom pedagogije novog vremena, a svojim spoznajama i preporukama utjecao je na promjenu života djece. U svom djelu *Velika didaktika* iznio je svoje poglede na odgoj i obrazovanje, pojasnio je didaktičke principe u nastavi te je predložio novu organizaciju stupnjeva školovanja. Također, detaljno je obrazložio kako treba postupati s djecom te se zalagao za opće obrazovanje, bez obzira na stalež i spol. Prema njemu, odgajanje djece do šeste godine predstavlja temelj ukupnog odgoja i obrazovanja. Stoga, navodi da su roditelji dužni brinuti o djeci i poticati njihov razvoj. On smatra da djeca tijekom djetinjstva moraju razviti umjerenost u jelu i piću, pažljivost i poslušnost prema starijim osobama, čistoću, pravednost, strpljivost, razumnost, stidljivost, štedljivost te se moraju priviknuti na rad. Također, navodi da je u tom razdoblju potrebno posvetiti pažnju razvoju govora i zdravlju djeteta (Zaninović, 1988).

2.2.2. Djetinjstvo za vrijeme reformacije

Razdoblje 16. stoljeća obilježeno je crkvenim i društvenim pokretom koji se naziva reformacija, a u kojem se protestantska crkva odvaja od katoličke te počinje djelovati kao samostalna organizacija. To razdoblje je posebnog značaja za djetinjstvo iz razloga što se počinju pisati priručnici o odgoju djece. Počinju se javljati prve protestantske sekte, a jedna od najvažnijih, sa stajališta razvojne psihologije, bila je puritanska, vođena Johnom Calvinom. Puritanci su bili prvi koji su ponudili sveobuhvatni model dječjeg razvoja. Smatrali su odgoj djece izrazito bitnim te su pisali priručnike kako bi pomogli roditeljima u njihovu zadatku odgajanja djece. Također, pisali su knjige vjerskog i moralnog sadržaja posebno namijenjene djeci. Smatrali su da je dijete potrebno ohrabrivati da postane nezavisno, samopouzđano te da razvije samokontrolu kako bi se moglo odupirati iskušenjima (Vasta i sur., 1997). Oni nisu vjerovali u djetetovu čistoću i nevinost, već su smatrali da su djeca rođena s grijehom te da će

bez odgovarajućeg vodstva i poučavanja težiti ka zlu (Pollock, 1987; prema Vasta i sur., 1997). Calvin je bio stajališta da djeca posjeduju izrazitu sposobnost učenja u ranoj dobi te je na roditeljima da ih, u skladu s time, prikladno odgoje. On se zalagao za strogi odgoj koji bi trebao utjecati na prevenciju nezadovoljavajućeg ponašanja djece, a time i za kaznu koja bi trebala uslijediti nakon takvog ponašanja (Vasta i sur., 1997).

Strogi i oštri odgojni postupci koristili su se kako bi se obuzdalo, po tadašnjem vjerovanju, pokvareno dijete. Dijete se oblačilo u krutu odjeću koja je bila neudobna te koja je djeci nametala odrasli stav tijela. Vrlo uobičajeni bili su i postupci tjelesnog kažnjavanja neposlušnih učenika. S druge strane, iako je tjelesno kažnjavanje bilo uvelike zastupljena odgojna mjera, roditelji su prema djeci iskazivali ljubav i privrženost što ih je sprečavalo u korištenju ekstremnih rigidnih mjera (Moran i Vinovskis, 1986; prema Berk, 2015).

2.3. Djetinjstvo u novom vijeku

Period 17. stoljeća obilježen je daljnjim promjenama glede pristupa djetinjstvu i shvaćanja istoga te razdvajanja perioda djetinjstva od odraslosti. Prvotno, dolazi do promjene u prikazivanju djece u umjetničkim djelima. Dijete se na slikama počinje prikazivati kao samostalno biće koje je odvojeno od obitelji (Fališevac, 2008). Također, s pojavom djetinjstva, pojavljuje se i igra kao aktivnost koja pripada djetinjstvu. Igra počinje biti prepoznatljiva aktivnost djece i sve češća tijekom djetinjstva (Zagorac, 2006).

S obzirom na to da se djetinjstvo počinje odvajati od odraslosti te se djeca i odrasli više ne prikazuju jednako, dolazi do promjene i u fizičkom izgledu. Sve do kasnog 18. stoljeća, fizički izgled djevojčica nalikovao je izgledu odraslih žena. Promjena se prvotno javlja u odjeći, odnosno odjeća djevojčica počinje se razlikovati od odjeće odraslih žena. Također, dolazi i do suzbijanja razlike u odijevanju između djevojčica i dječaka. Dok su djevojčice u tradicionalnom društvu uglavnom nosile haljine, početkom 19. stoljeća počinju nositi i hlače te sve češće šišaju kosu kratko, što ih približuje dječacima. No, u kasnijem 19. stoljeću, razlika između djevojčica i dječaka ponovno se počinje naglašavati kodiranjem boja, u kojem je ružičasta boja namijenjena za djevojčice, a plava za dječake (Calvert, 1982; prema Cunningham, 1998).

Do promjene pristupa djetinjstvu dolazi i pojavom obveznog obrazovanja, kao i njegova uređenja. Na području školstva, u 17. stoljeću, napravljeno je mnogo promjena. Došlo je do prilagodbe nastavnih planova dobi učenika, uvođenja odvojenih razrednih odjela i slično. No, školski odgoj i obrazovanje u navedenom periodu, služili su samo za usađivanje vještina kao što su pisanje, čitanje i računanje te razvoj kršćanskog morala uz strogu disciplinu i poniznost

(Dülmen, 2005; prema Fališevac, 2008). O tome govori i Bašić (2011) opisujući prosvjetiteljsku perspektivu djeteta prema kojoj dijete nije razuman i odgovoran pojedinac, no ono ima razumske sposobnosti te se stoga odgoj pretežno usmjerava na kultiviranje, discipliniranje i moraliziranje djetetovih nagona. Od djece se počinje očekivati da svoje vrijeme provode igrajući se i učeći u prostorima vrtića i škole gdje im pedagoški kompetentni stručnjaci u suradnji s roditeljima posreduju društvene zahtjeve te im nastoje nametnuti uređene predodžbe svijeta. Dijete se poima kao osoba koja još nije odrasla, a takvo stanje prevladava se nastavom i odgojem. Osnovna zadaća odgoja je priprema za društvo i prenošenje društvenih vrijednosti te poticanje i razvijanje pozitivnih, a suzbijanje negativnih osobina. Odgajanje predstavlja djelatnost vođenja od stanja ne-odraslosti i neodgovornosti do stanja odraslosti, odgovornosti i sposobnosti za vlastiti život. Proces obrazovanja oslanja se na učitelja, poučavanje te didaktičko-metodičku organizaciju nastave uz pretpostavku da se naučeno može prenijeti na životne situacije te da ono djeluje na razvitak kompetencija koje omogućuju samostalnost i odgovornost u djelovanju.

Za razliku od prosvjetiteljske perspektive, Bašić (2011) govori i o romantičnoj perspektivi koja predstavlja podlogu suvremene slike djeteta i djetinjstva. Prema toj perspektivi, dijete je autentična osoba, a djetinjstvo važna i cjelovita faza njegova života. Više nije naglasak na učenju radi razvoja u odraslu osobu, već se fokus stavlja na osobni razvoj pojedinca. Odgoj bi, iz tog razloga, trebao biti obilježen nesmetanim i slobodnim razvojem, a s obzirom na to da djetinjstvo predstavlja prostor za pronalaženje vlastitog smisla i samoostvarenje, djeci je potrebno osigurati zaštićeni prostor koji će mu to i omogućiti.

Osim na području školskog odgoja i obrazovanja, promjene postaju sve učestalije i u uspostavljanju emocionalnog odnosa između roditelja i djeteta. Dok su u tradicionalnom društvu majke bile u manjoj mjeri emocionalno povezane s vlastitom djecom te su bile ravnodušnije glede njihova razvoja i zadovoljstva, u novom vijeku dolazi do promjene u njihovom odnosu. Primjerice, do uspostave prisnijeg odnosa i slobodnije interakcije između majke i djeteta dolazi kada su u 18. stoljeću majke iz srednje klase počele same dojit i svoju djecu te taj čin nisu više prepuštale dojiljama (Shorter, 1976; prema Ledić, 2000).

Leček (1997) daje prikaz djetinjstva u selima zagrebačkog Prigorja i Hrvatskog zagorja između Prvog i Drugog svjetskog rata. Djetinjstvo opisuje kao razdoblje najintenzivnijeg usvajanja znanja o svijetu oko sebe te razdoblje koje ostavlja najdublje tragove u čovjekovu sustavu znanja, vrijednosti i navika. Roditelji su u navedenom razdoblju bili i odgajatelji i

učitelji svojoj djeci. S jedne strane, roditelji su davali djeci naputke kako se uklopiti u društvo, a s druge strane, učili su ih znanja za njihov budući posao, odnosno zanimanje poljoprivrednika. Majke su podučavale žensku djecu kućnim poslovima, dok su dječaci učili gledajući i radeći s očevima. Osim naputaka kako trebaju obavljati određeni posao, roditelji su djecu pripremali na preuzimanje obveza te se poticalo razvijanje pozitivne radne discipline i pozitivnog odnosa prema poslu. Što se tiče odnosa između djece i roditelja u tom razdoblju, roditelji nisu imali puno vremena za brigu o djeci zbog teških radnih zahtjeva. Djeca su, dok su roditelji obavljali poslove, ostavljena sama, bez nadzora ili u društvu vršnjaka. Kada su djeca krenula s radom u vlastitom gospodarstvu, počela su provoditi više vremena s roditeljima, no njihov odnos nije postajao ništa bliži.

O položaju djece u selima u Hrvatskoj, potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, govore i Čapo-Žmegač i sur. (1998; prema Ledić, 2000) te navode da su se o djeci u tom razdoblju brinule majke, a ako se radilo o proširenim obiteljima, onda i druge žene. Djeca su počela pohađati školu tek nakon Prvog svjetskog rata, a od najranije dobi uključivala su se u obavljanje kućanskih poslova te je njihov doprinos u tom polju bio nužan i stvaran, a ne samo simboličan i odgojan. Djeca su se prema roditeljima morala odnositi s poštovanjem, a prema ocu i sa strahom. Djevojčice i dječaci samo su u djetinjstvu provodili vrijeme zajedno, a čim su odrasla, mjesta druženja počela su biti kontrolirana od strane odraslih.

Razbolje između dva svjetska rata u Hrvatskoj i dalje je bilo obilježeno velikim brojem djece u obitelji, što je moglo ukazivati na nekoliko čimbenika. Prvotno, još uvijek je bio prisutan veliki mortalitet djece. Zatim, kulturno-civilizacijsko okruženje odbijalo je bilo kakav pokušaj za planiranjem obitelji. Također, veći broj djece osiguravao je obitelji radnu snagu (Mitterauer, 1990; prema Leček, 1996). Potreba za dječjom radnom snagom ovisila je o broju djece, njihovom ostanku ili odlasku iz roditeljskog doma te mogućnošću školovanja. Između dva svjetska rata, djevojčice i dječaci postajali su puna radna snaga s oko 15 godina. Što se tiče podjele poslova, djeci su se prvo davali lakši poslovi primjerice djevojčice su od najranijih godina pomagale majkama u kućanstvu. Djeca koja su odrastala u obiteljima bez jednog roditelja ranije su morala snositi teret ranih obaveza. Zadatak djece u kućanstvu uglavnom se odnosio na brigu o domaćim životinjama. Svoje obveze djeca su morala izvršiti prije te po povratku iz škole. Još jedan od poslova koji su djeca obavljala bio je rad u vrtu. Za takav rad, ona su imala alat izrađen prema njihovim mjerama i mogućnostima, primjerice male motike. Pored toga, djeca su radila i brojne lakše svakodnevne poslove kao što su nošenje drva iz šume za potpalu ili nošenje hrane i vode roditeljima na polje. Radne obveze u djetinjstvu bile su

širokog raspona, dio djece nije bilo izloženo teškom radu te su imali više vremena za igru, dok su druga djece, iz siromašnijih obitelji, često ostajala bez pravog djetinjstva. Osim rada u vlastitom domaćinstvu, djeca u često radila i izvan njega (Leček, 1997).

Roditelji su predstavljali autoritet te su odlučivali o budućnosti svoje djece. Primjerice, odlučivali su o tome hoće li se dijete nastaviti obrazovati ili će se zaposliti. Oni su od djece očekivali da budu osposobljena za posao u dobi između 14 i 16 godina. Iako su roditelji prvotno djecu pripremali za budućnost usadjujući im znanja vezana za gospodarske poslove, sve veći broj njih počelo je uviđati potrebu za stjecanjem barem osnovnih znanja, poput čitanja i računanja. Nastavak obrazovanja bila je rijetka pojava za dječake, dok za djevojčice takva mogućnost nije niti postojala (Leček, 1997).

3. Suvremeni pristup djetinjstvu

Značajnije promjene u pogledima na djetinjstvo javljaju se 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća. U pred modernom dobu djetinjstvo nije bilo prepoznato kao različita i značajna faza u životu čovjeka. Socijalizacija djeteta bila je kontinuirani proces koji se odvijao djetetovim sudjelovanjem u raznim svakodnevnim aktivnostima. Nastanak moderne ideje djetinjstva vodi promjeni stavova i ponašanja roditelja i društva, odnosno većoj roditeljskoj ljubavi i razvoju društvene brige za djecu (Tomanović, 2004). Autoritativan odgoj djece gubi svoj legitimitet, a cilj obiteljskog odgoja postaje stvaranje partnerskog odnosa s djetetom. Obitelj postaje ravnopravna zajednica svih članova te se javlja neprestano smanjenje djetetovih obveza u obitelji (Pahljina, 2018). U tom periodu, rad djece postao je zakonski zabranjen te su se radnička djeca također počela obrazovati. Suvremeno doba djetinjstvo promatra kao projekt, odnosno, na djetinjstvo se počinje gledati iz perspektive budućeg postajanja odraslom osobom. Ključna promjena za djecu i viđenje djetinjstva javila se u prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Naime, došlo je do napuštanja shvaćanja „ekonomski korisnog“ djeteta te se razvio koncept „emocionalno neprocjenjivog“ djeteta (Tomanović, 2004). U prošlosti, dijete je predstavljalo materijalnu vrijednost, kao što je briga za ostarjele ili sudjelovanje u obavljanju kućanskih poslova. S druge strane, dijete danas predstavlja nematerijalnu obiteljsku vrijednost, odnosno, ono postaje smisao života te predstavlja sreću i ispunjenost za roditelje (Pahljina, 2018).

Beck-Gernshaim (1992; prema Tomanović) navodi da se s „otkrićem djetinjstva“ definiraju četiri bitna zadatka roditelja prema djeci, a to su: osigurati im zdravlje, obrazovanje i psihološko blagostanje te ih zaštititi od opasnosti iz okoline. Autor ističe da su današnje opasnosti za djecu drugačije od onih iz prošlosti. U prošlosti je djecu bilo potrebno zaštititi od manipuliranja i brutalnog nasilja, dok ih je danas potrebno zaštititi od pretjerane roditeljske njege i brige.

Moderno poimanje djeteta i djetinjstva uvelike se oslanja na romantični pogled na dijete u kojem se ono predstavlja kao subjekt vlastitog razvoja. Navedena paradigma postaje aktualna 70-ih godina 20. stoljeća, a dijete opisuje kao osobu koja sudjeluje u određivanju svog obrazovnog procesa te socijalnih odnosa. Paradigmom se nastoji ukazati na sposobnost djeteta u stvaranju vlastite slike svijeta na temelju osjetilnih iskustava (Bašić, 2011). Pogled na dijete kao stvaralačko i aktivno biće počinje se dodatno razvijati pod utjecajem sociologije djetinjstva koja dijete poima kao socijalnog djelatnika koji aktivno sudjeluje u donošenju odluka koje se tiču njega, ali i ostalih članova društva. Dijete stoga nije samo aktivno biće koje iskazuje svoje

želje, već ono predstavlja i djelatnu osobu koja vrši utjecaj na različita zbivanja u njegovom životu (Polić, 2015). Prikaz djeteta kao socijalnog aktera odnosi se na shvaćanje djeteta kao mladog građanina kojem je, u skladu s njegovim mogućnostima, pruženo pravo na informacije o svom položaju te na sudjelovanje u donošenju odluka. Takva prava ono ima u zajednici u kojoj živi, odnosno obitelji te u pedagoškim institucijama kao što su škole, vrtići ili ustanove u kojima provodi slobodno vrijeme. Djecu se na taj način nastoji što prije uključiti u društveni život te ih se potiče na sudjelovanje u njegovu oblikovanju. Navedeno rezultira izjednačavanjem djeteta kao aktivnog, autonomnog i racionalnog građanina s odraslima (Bašić, 2009). Nadalje, ističe se važnost konteksta u kojem dijete odrasta za njegov rast i razvoj. Kontekst je važan iz razloga što djetetova struktura mozga i mišljenje, zreale iskustva koja je dijete steklo u svom sociokulturnom okruženju (Bašić, 2011). O neodvojivosti razvoja djeteta od društvenog konteksta u kojem se razvoj odvija govori Jurčević Lozančić (2018) te ističe da je sve što dijete uči i način na koji ono uči, važan dio određenog društva i kulture tog društva. Stoga, razvoj pojedinca predstavlja proizvod njegove kulture.

Suvremeno shvaćanje djeteta, dijete vidi kao cjelovito i kompetentno biće koje teži istraživanju svijeta oko sebe te ima različite interese i sposobnosti, a djetinjstvo više ne predstavlja samo pripremnu fazu za budućnost, već je ono razdoblje u životu djeteta koje ima svoju vrijednost i kulturu. (Jurčević Lozančić, 2018). Na djetinjstvo utječu razne ekonomske, socijalne i političke promjene koje se događaju za vrijeme odrastanja djece. Navedene promjene utječu na to kako djeca gledaju na svijet i kako donose odluke. Iskustva koja su dio odrastanja određene generacije, utječu na oblikovanje te generacije kao specifične i s određenim karakteristikama i stilovima života. Primjerice, generaciju suvremenih adolescenata oblikovalo njihovo odrastanje pod utjecajem televizije, interneta, globalizacije, porasta konzumerizma, terorističkih napada te brige o održivom razvoju (Car, 2013).

S obzirom na to da se na dijete počinje gledati kao na kulturno i socijalno biće koje je punopravni član društva te doprinosi osobnom i društvenom razvoju, djeci se pridaju njihova prava i slobode. Dječja prava predstavljaju način i uređenje odnosa djece sa svim pojedincima i institucijama s kojima su djeca u dodiru (Kopić i Korajac, 2010). Cilj priznavanja i promicanja dječjih prava jest osiguravanje što povoljnijih uvjeta za njihov razvoj te poticanje dobrobiti (Polić, 2015). Temeljni međunarodni dokument kojim se zagovaraju prava djece je *Konvencija o dječjim pravima* iz 1989. godine. To je prvi dokument u kojem se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne kao osobi koja zahtjeva zaštitu od odraslih koji su odgovorni za njegov rast i razvoj (Kopić i Korajac, 2010). U *Konvenciji o dječjim pravima* sadržane su dvije glavne

sastavnice usmjerene na regulaciju dječjih prava. Prva se odnosi na proširenje temeljnih ljudskih prava na djecu, a druga na zaštitu djece od različitih oblika ekonomskog i seksualnog iskorištavanja i drugih opasnosti. Usmjeravanjem pažnje na pitanja dječjih prava, nastaje ideja o ravnopravnosti djece s odraslim osobama, djeci se daje pravo na izražavanje vlastita mišljenja te sudjelovanje u zajednici (White, 2002; prema Kopic i Korajac, 2010). *Konvencijom* se uvode novi obiteljsko-pravni standardi, kao što je najbolji interes djece. Zatim, dječje potrebe se kategoriziraju te dobivaju svoje pravno obilježje. Značajan dokument o pravima djece je i *Deklaracija o pravima djece* donesena 1959. godine, a kojom se roditeljima, pojedincima i vladajućima pruža orijentir koji sadrži naputke kako djetetu osigurati sretno djetinjstvo. Godine 1990. usvojena je *Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece* te je izrađen *Plan djelovanja za primjenu Svjetske deklaracije*. Njihov glavni cilj bio je osigurati svoj djeci bolju budućnost te unaprijediti položaje djece u svijetu. Temelj njihova djelovanja je načelo „djeca prije svega“, koje ustraje u tome da potrebe djece moraju biti na prvom mjestu kod dodjele financijskih sredstava, uključujući odluku da ulaganja u zdravlje, prehranu i obrazovanje djece moraju biti prioritet svake države (Kopic i Korajac, 2010).

Do 50-ih godina 20. stoljeća, norme koje su se odnosile na roditeljstvo i djetinjstvo bile su relativno uravnotežene. Znalo se kada ljudi ulaze u brak i s kime, kada počinju stvarati obitelj te kako odgajaju svoju djecu. Postojalo je mnoštvo oznaka koje su olakšavale prijelaz iz djetinjstva u odraslost. Tradicionalne oznake bile su primjerice ulazak djece u pubertet, matura, služenje vojnog roka, odlazak iz obiteljske kuće i sklapanje braka. Danas se skoro niti jedna od navedenih tradicionalnih oznaka ne može uzeti kao pokazatelj kojeg treba uspješno izvršiti tijekom prijelaza iz djetinjstva u odraslost. Ključne socijalizacijske sile u djetetovu životu, u prošlosti, bile su crkva, država i obitelj, no one danas slabe pod utjecajem škole, medija, vršnjaka i konzumerizma. U prošlosti, mladi su učili kako biti odrastao na način da su gledali odrasle, ponavljali za njima te ostvarivali komunikaciju s njima. Osobnost pojedinca oblikovala se temeljem povratnih informacija od strane odraslih koji znaju tko su oni i koji zato imaju mogućnost uputiti mladu osobu i pomoći joj da pronade tko će ona biti. Danas, djeca sve manje vremena provode u društvu s odraslima. Modernizacija društva dovela je do sve veće podjele po dobi u školama i u samoj zajednici. Ta segregacija, utjecala je na razvoj distinktivne kulture u kojoj mladi i djeca vrednuju stavove i vrijednosti drugačije od onih koje promiču odrasli. Ponašanje djece, njihove stavove i načine razmišljanja oblikuju vršnjaci. Za djecu rođenu nakon 1960-ih manja je vjerojatnost da će sklopiti brak, družiti se s osobama sličnog porijekla, da će njihovi životni stilovi biti nalik stilovima njihovih roditelja ili da će uopće ostati u bliskom

odnosu sa svojim roditeljima i odgajati vlastitu djecu prema istoj tradiciji. U tom periodu, zabilježen je općenito pad poštovanja autoriteta, a posebno autoritativnih institucija kao što su vladine, političke i religiozne. Najveća pozornost počela se pridavati pripremi djece za budući život i njihovoj kompetentnosti, odnosno obrazovanju (Car, 2013).

Razdoblje od kraja 19. i početka 20. stoljeća, na Zapadu, bilo je obilježeno produljenjem djetinjstva. Razdoblje djetinjstva smatralo se duljim zbog uvođenja i provođenja obveznog obrazovanja te zato što je dob napuštanja škole rasla od četrnaeste do šesnaeste godine. Pored toga, javile su se brojne mjere koje su bile usmjerene na izdvajanje djetinjstva kao posebne faze života. Primjerice, formiran je odvojeni sustav pravde za djecu, a javila se i zabrana pristupa djece tvarima kao što su alkohol i duhan (Cunningham, 1998). Gadlin (1978; prema Car, 2013) navodi kako je djetinjstvo danas dulje nego u prošlosti zbog ekonomske ovisnosti djece o roditeljima. Navedeno Car (2013) objašnjava činjenicom da su djeca sve više izložena potrošačkom društvu jer imaju veću ekonomsku moć zbog smanjivanja obitelji, odnosno, obitelji imaju manji broj djece što znači da imaju veću količinu novca za svako pojedino dijete. Ona odrastaju u društvu u kojem se očekuje ekonomski rast te u kojem se najviši ciljevi pojedinca izražavaju u obliku ekonomskog uspjeha.

S druge strane, Cunningham (1995; prema Car, 2013) ističe da su se sredinom 20. stoljeća u društvu pojavile promjene koje su vršile utjecaj na tijek odrastanja djeteta, odnosno dovele su do skraćivanja i „nestajanja“ djetinjstva. Došlo je do promjena u obliku obitelji te, s time, do nestajanja moralnih autoriteta. Počinju se javljati popustljiviji roditeljski stilovi odgoja te se djeca počinju izlagati raznim neprimjerenim sadržajima i to većinom putem elektroničkih medija. Primjerice, Car (2013) navodi da razni televizijski programi počinju emitirati sadržaje iz svijeta odraslih u terminima dostupnima za djecu. Nadalje, djeca ranije postaju neovisna u vezi seksualnosti i provođenja slobodnog vremena te izgledaju manje kao djeca, odnosno govore, ponašaju se i odijevaju kao odrasli. Isto tako, odrasli su sve više nalik djeci i mladima, što također može biti rezultat utjecaja medijskih sadržaja. Slično navodi i Winn (1983; prema Zelizer, 2004) ističući kako se djecu prerano počinje forsirati na razvijanje ponašanja tipičnih za odrasle, što se može vidjeti po govoru, zabavi, seksualnoj aktivnosti i fizičkom izgledu. Dodaje i kako je danas sve zastupljenije uvjerenje da je djecu potrebno što ranije izložiti iskustvima odraslih. Bašić (2012) opisuje poglede na dijete u novom, promijenjenom djetinjstvu. Na dijete se gleda kao na socijalnog aktera koji sudjeluje u konstruiranju vlastitog znanja, stječe ključne vještine i kompetencija. Takav pogled na dijete uključuje njegova prava, ali i odgovornosti, koje ono ne može imati. Djetinjstvo je ustanovljeno pretpostavkom granice

između djetinjstva i odraslosti, a brisanje te granice, u obliku davanja djetetu odgovornosti za osobni razvoj i socijalne odnose, jedan je od simptoma nestajanja djetinjstva. Pored toga, trendovi razvoja koji ukazuju na skraćivanje djetinjstva mogu se vidjeti i u kraćem vremenu koje dijete provodi u slobodnoj igri, sve većim zahtjevima roditelja i društva za institucionalnim stjecanjem kompetencija te sve većoj ugroženosti djetinjstva medijima.

3.1. *Institucionalizacija djetinjstva*

Jedna od promjena koja je utjecala tijekom odrastanja djece te koja je dovela do „nestajanja djetinjstva“ jest institucionalizacija djetinjstva. Prve jaslice u Hrvatskoj osnovane su krajem 19. stoljeća u Zagrebu, a zadaća im je bila zbrinjavanje djece rane dobi iz siromašnih radničkih obitelji. Tijekom Prvog i Drugog svjetskog rata porastao je broj ustanova za zbrinjavanje djece kako bi se djeca mogla zaštititi od bolesti, no u takvim uvjetima nije se vodilo računa o pedagoškom radu s djecom i njegovoj kvaliteti. Zatim, sredinom 20. stoljeća broj institucija za rani odgoj i obrazovanje je i dalje bio u porastu zbog novih potreba obitelji koje se suočavaju s industrijalizacijom i zapošljavanjem oba roditelja. Jaslice nisu imale više samo ulogu čuvanja djece, već se u ustanove uvode i odgajatelji čija je uloga briga o ranom odgoju djece. Donošenjem *Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju*, 1980. godine, nalaže se integriranje jaslica s vrtićem te stvaranje cjelovite odgojno-obrazovne ustanove. Odgojno-obrazovni sadržaji i metode poučavanja bili su usmjereni na poučavanje djeteta i prenošenje znanja. Odgajatelji su provodili oblike vođenih i dominantno verbalnih odgojno-obrazovnih aktivnosti te su zanemarivali njegu, hranjenje i uspavlivanje djece. Njihova zadaća bila je izvršavanje i poštivanje stavki propisanog kurikulumu na koji nisu mogli bitno utjecati. Do promjene dolazi 1991. godine kada se u Hrvatskoj donosi *Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece*. Tada počinje prevladavati stav u kojem je dijete humano, cjelovito, aktivno, socijalno i individualno biće te je stoga potrebno integrirano djelovati na sve aspekte njegova razvoja i odgoja. Također, treba uvažavati njegova prava i individualni tempo te mu osigurati optimalne uvjete za razvoj njegovih potencijala. U tom razdoblju, roditelji i institucija ranog odgoja i obrazovanja smatraju se partnerima u odgoju i obrazovanju djece (Petrović-Sočo, 2011).

U novijem vremenu djetinjstvo predstavlja izoliran i zaštićen način vođenja djeteta prema odraslosti (Šagud, 2014). Djetetu se osigurava prostor za igru, druženje i razvoj. Takav prostor su na primjer institucije za rani odgoj i obrazovanje. Zadaća roditelja i odgojno-obrazovnih institucija je poticati dijete na slobodno izražavanje, komunikaciju te u njemu

pobuditi znatiželju za istraživanjem i učenjem (Erdeš Babić, 2022). Institucionalni predškolski kontekst sa svojim segmentima kao što su kultura, kurikulum te financijske i društvene odrednice, mogu imati pozitivan, ali i negativan utjecaj na djetinjstvo (Šagud, 2014).

Ranije upisivanje djece u odgojno-obrazovne ustanove ne mora nužno negativno utjecati na dijete. Ako ono ima unutarnju motivaciju za stjecanjem znanja te pokazuje interes za određeno područje, uključivanjem u ustanove za odgoj i obrazovanje, moći će zadovoljiti tu svoju potrebu i napredovati u tom pogledu (Erdeš Babić, 2022). Institucionalni kontekst omogućuje djetetu da samostalno i u suradnji s drugom djecom i odraslima razvija svoja znanja i iskustva te ih primjenjuje u novim situacijama (Šagud, 2014). S druge strane, prerano zahtijevanje za stjecanjem znanja i vještina kod djece koja na to ne reagiraju pozitivno, može kod njih stvoriti opterećenje te ispuniti djetinjstvo stresnim iskustvima (Erdeš Babić, 2022).

Najčešći razlozi uključivanja djece u odgojno-obrazovne institucije su zaposlenost oba roditelja te sama pristupačnost institucija (Erdeš Babić, 2022). Također, na sve ranije pohađanje ustanova za odgoj i obrazovanje utječu i sve češće pojave razvoda, kao i povećanje obiteljskih prihoda, uz istodobno povećanje troškova života (Corsaro, 2005; prema Jurčević Lozančić, 2018).

Danas se sve više zagovara ranije uključivanje djece u odgojno-obrazovne ustanove. Roditeljima se nude programi učenja u kojima djeca već od četvrte godine uče matematiku, geografiju, biologiju, strane jezike te ih se uvodi u računalnu pismenost i slično (Bašić, 2012). Uzrok „križe djetinjstva“ prepoznaje upravo u tendenciji institucionalizacije djetinjstva. Institucionalizacija djetinjstva podrazumijeva sve češće izlaganje djece institucionaliziranim okruženjima s nadgledanim prostorijama i organiziranim aktivnostima. Ona podrazumijeva standardizaciju i individualizaciju djetinjstva, a kontakti djece svode se na obitelj i instituciju te je dijete u potpunosti pod kontrolom odraslih (Tomanović, 2004). Djeca većinu svog vremena provode u posebno dizajniranim i organiziranim institucijama koje ih odvajaju prema njihovoj dobi i sposobnostima (Shaw i Wood, 2009). Posljedica navedenog očituje se u sve većoj društvenoj kontroli nad odrastanjem te sve rjeđoj slobodnoj igri djece (Šagud, 2014). Igru karakterizira intrinzična motiviranost i kreativnost djeteta, što se ne uklapa u kontekst institucionaliziranog obrazovanja (Babić i Irović, 2003; prema Jurčević Lozančić, 2018).

3.2. *Standardizacija dječje igre*

Osim institucionalizacije djetinjstva, na djetinjstvo u suvremenom društvu utječe i pojava standardizacije dječje igre. Jurčević Lozančić (2018) navodi da je u ranom djetinjstvu

od iznimne važnosti djetetu omogućiti uvjete za samostalno otkrivanje i učenje na temelju igre i ostalih aktivnosti koje su djetetu zanimljive. Igrajući se, dijete proširuje svoje osobne interese te istražuje svijet oko sebe. Igra za dijete predstavlja neovisnu i ekspresivnu aktivnost u kojoj bi ono trebalo imati maksimalnu samostalnost. Slobodna i kreativna igra trebala bi zadovoljiti socijalne, emocionalne i psihofizičke potrebe djeteta. Suprotno od navedenog, pojavljuje se standardizacija dječje igre, koja se odnosi na nametanje uputa i modela dječjeg ponašanja tijekom same igre. Primjerice, *lego* kocke su prvotno nudile mnoštvo mogućnosti kreativnog slaganja te su omogućavale otvorenu igru, dok danas uz njih stoje upute kako složiti točno određeni objekt. Na taj način, nametanjem uputa igre, djetetu se ne ostavlja prostora za iskazivanje vlastite kreativnosti. Time dolazi do nestajanja poimanja dječje igre kao slobodne i kreativne aktivnosti koju dijete samostalno odabire u skladu sa svojim interesima, mogućnostima i željama.

Slobodno vrijeme djeteta te vrijeme za igru danas se planira s obzirom na mogućnosti zaposlenih roditelja (Bašić, 2012). Dječja igra u suvremenom svijetu postaje sve manje spontana i neovisna, odnosno, sve je češće organizirana od strane odraslih. Također, izvanškolske i izvannastavne aktivnosti organizirane su i vođene te se odvijaju u zatvorenim kontroliranim prostorima (Car, 2013). Odrasli sve više sudjeluju u životu djece. Djeca su rijetko među svojim vršnjacima bez prisutnosti odraslih, bilo da su to roditelji, treneri, odgajatelji ili učitelji. U školi provode vrlo malo vremena isključivo sa svojim vršnjacima, a da nisu pod nadzorom i kontrolom odraslih. S druge strane, djeca sve manje doživljavaju odrasle u radu, sve ih manje imaju priliku promatrati u njihovom zanimanju. S obzirom na to da su s roditeljima u interakciji samo u slobodno vrijeme, predodžba o njihovom radnom vremenu i samom sadržaju zanimanja nejasna im je te im u tom smislu nedostaje velik dio onoga što im treba kako bi mogli smisleno oblikovati proces života (Bašić, 2012).

U prošlosti, djeca su se igrala u susjedstvu, u prirodi, dok danas susjedstvo nije dovoljno siguran prostor za dječju igru. Djeca često više niti nemaju vremena za takve aktivnosti jer ih poslije škole čekaju aktivnosti u točno određeno vrijeme, prema unaprijed zadanoj strukturi (Car, 2013). Manji gradovi još uvijek naginju boravku djece u prirodi, no u urbanim područjima odrasli su u stalnoj potrazi za zaštitom djece i procesa njihova odrastanja te se stoga djeci nameću razni sadržaji za igru i parkovi kao prostori u kojima bi se igra trebala odvijati (Jurčević Lozančić, 2018). Danas se dječja igra najčešće odvija u raznim dvoranama, igraonicama ili školama za strane jezike (Erdeš Babić, 2022). Navedeno utječe na nestajanje prostora za kreativnu i slobodnu igru, jer se otvoreni prostori zamjenjuju drugim zatvorenim i

specijaliziranim prostorima. Igra koja se odvija u prisustvu i pod nadzorom odraslih, djeci oduzima spontanost i ograničava ih. Sve što nastoji ograničiti ili odrediti igru, guši kreativnost i slobodu djece (Jurčević Lozančić, 2018). Druženje djece na ulicama i vanjskim prostorima postaje nesigurnije zbog nasilnika, dilera i sličnih koji mogu predstavljati opasnost za mlade i djecu. Iz tog razloga, sve veći broj lokacija za druženje mladih, kao što su klubovi i igrališta, nestaju, a nove lokacija za druženje često zahtijevaju roditeljsku pratnju (Car, 2013).

Dječja aktivnost više se ne svodi na zabavu, već na zadovoljenje i natjecanje roditelja (Postman, 1982; prema Car, 2013). Stoga, igra sve češće biva zamijenjena nekom aktivnošću od koje djeca imaju koristi (Pahljina, 2018). Pravi smisao igre je zadovoljstvo i uroda koju ona stvara ako je nastala pod utjecajem intrinzične motivacije. Prema tome, igra je za djecu sama sebi svrha, no ona za odrasle predstavlja prostor za učenje i stjecanje znanja (Erdeš Babić, 2020). Povezujući igru s učenjem, djetetu se oduzima sloboda, dragovoljnost i veselje, te se u tome ogleda njezin nestanak. Stalnim uključivanjem djece u razne aktivnosti poput gimnastike, slikanja i učenja stranih jezika, brišu se granice između dječje igre kao slobodne djelatnosti i budućeg posla (Bašić, 2012).

Danas se često može čuti izjava da se djeca više ne znaju igrati, a jedan od razloga za to jest što ih se odgaja s porukom da je slobodna igra aktivnost koja se odvija između dva razdoblja rada. Primjerice, u instituciji poput škole, jasno je podijeljeno vrijeme namijenjeno za igru od vremena rada. Djetetova potreba za igrom, u školi se poštuje djelomično u sportskim aktivnostima te tijekom školskog odmora. Igra se shvaća kao vježba za aktivnosti koje će dijete preuzeti kada odraste. Odrasli su iz igre skloni iščitavati moguće devijacije budućeg odraslog, davati pretpostavke o interesima djece te, u skladu s tim, na temelju igre pretpostavljati o budućoj profesiji djece (Zagorac, 2006).

3.3. Digitalizacija djetinjstva

Kao još jedan od razloga „nestajanja djetinjstva“ pojavljuje se sve veća izloženost djece digitalnim medijima koji utječu na dječje ponašanje i tijek odrastanja. Posljednjih godina bilježi se porast upotrebe digitalnih uređaja poput pametnih telefona, računala, laptopa, tableta i igraćih konzola. Digitalna tehnologija prisutna je u gotovo svim domenama svakodnevnog života. Djeca se od najranije dobi počinju služiti takvim uređajima te koriste određene aplikacije ili jednostavne igre na pametnim telefonima. Također, upoznata su s mogućnošću online komunikacije pomoću različitih platformi (Kotrla Topić, 2018). U doba pandemije COVID-19 porasla je uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije u privatnoj sferi života djece, ali

i u obrazovanju. Djeca su u nastavi sve više izložena korištenju digitalnih medija, a iskustveno učenje danas je poprilično zanemareni oblik učenja među djecom. Ona su okružena tehnologijom izvan, ali i unutar školske ustanove (Erdeš Babić, 2022). Pojavom elektroničkih medija, djeca su sve više izložena audio-vizualnim sadržajima kojima za pristup i čitanje nije potrebna niti osnovna pismenost jer je vizualna poruka lako prenosiva i predškolskoj djeci. Nove tehnologije utječu i na promjenu prostora za druženje i socijalnu interakciju kod djece. Djeca se sve češće druže i uspostavljaju kontakt s vršnjacima putem internetskih platformi (Car, 2013).

Provodeći vrijeme koristeći elektroničke medije, roditelji poručuju djeci da je takvo ponašanje poželjno i prihvatljivo. Korištenje mobitela kod djece raste proporcionalno s korištenjem mobitela kod njihovih roditelja (Jularić, 2022). Roditelji danas često imaju tendenciju koristiti digitalne uređaje kao zamjenske dadilje, odnosno koriste ih kako bi zabavili dijete dok oni obavljaju nešto u kućanstvu ili pak kako bi smirili dijete tako što im pomoću pametnog telefona odvrate pažnju s problema koji ih u tom trenutku (Kotrla Topić, 2018).

Utjecaj digitalne tehnologije treba razmatrati dvojako, odnosno jednako kroz pozitivne i negativne učinke (Kotrla Topić, 2018). Informacijsko-komunikacijska tehnologija olakšala je dijeljenje znanja, učenje, druženje i suradnju među djecom te razmjenu iskustva. No, s druge strane, olakšala je i proizvodnju, distribuciju i dijeljenje nezakonitog sadržaja, poput seksualno eksplicitnih materijala koji negativno utječu na djecu. Razvojem takve digitalne tehnologije djeci se olakšao pristup neprimjerenim i štetnim sadržajima te im se omogućilo da i oni sami proizvode takav sadržaj, stvorila se mogućnost za mrežno nasilje koje je znatno većeg dometa nego nasilničko ponašanje izvan mreže, a počeli su se javljati i problemi s ovisnošću o digitalnim medijima (UNICEF, 2017). Neka istraživanja pokazala su da je igranje nasilnih igara putem digitalnih uređaja značajno povezano s višim razinama agresivnog ponašanja i osjećajima ljutnje (Anderson i sur., 2010; prema Kotrla Topić, 2018). S druge strane, istraživanja pokazuju i kako igranje prosocijalnih digitalnih igara kojima se naglašava empatija, suradnja i pomaganje drugima, povećava empatiju i osjetljivost igrača (Gentile i sur., 2009; prema Kotrla Topić, 2018).

Problemi sa zdravljem koji se javljaju kao posljedica prekomjernog korištenja tehnologije su: nedostatak sna, pretilost te konzumacija nezdrave hrane tijekom vremena provedenog pred ekranima (Kotrla Topić, 2018). Djeca se sve manje kreću i manje su fizički aktivna što uzrokuje veću tjelesnu osjetljivost te veću sklonost povredama. Sve češće se

pojavljaju i psihosomatski poremećaji, smetnje u spavanju i govorne smetnje (Pahljina, 2018). Istraživanje koje su proveli Gable i sur. (2007; prema Jularić, 2022) pokazuje pozitivnu povezanost između vremena provedenog korištenjem mobitela, računala i gledanjem televizije s indeksom tjelesne mase. Preti djeca provode vrijeme gledajući televiziju tijekom vikenda 3 sata duže, u usporedbi s djecom koja nisu preti. Buckingham (1994) navodi da su televizija, računalne igrice i ostali digitalni sadržaji odgovorni za ugrožavanje društvenog, moralnog i intelektualnog razvoja kod djece. Chen i sur. (2020; prema Jularić, 2022) navode da izloženost zaslonu digitalnog medija do treće godine života statistički značajno povećava rizik razvoja poremećaja poput autističnih, u usporedbi s djecom koja u navedenom razdoblju nisu bila izložena zaslonima.

Pod utjecajem medija, briše se granica između djetinjstva i odraslosti. Naime, korištenje medija, poput televizije, ne zahtijeva poduku, ne potiče na razmišljanje ili izvođenje kompleksnih radnji te zbog toga niti ne dijeli publiku, već je otvoreno na korištenje svima jednako. Iz tog razloga, djeca se preuranjeno počinju izlagati sadržajima za odrasle, što onda utječe na njihov brži fizički i psihički razvoj, odnosno na skraćivanje djetinjstva (Postman, 2006; prema Bašić, 2012). Djeca se putem televizije i medija upoznaju sa sadržajima kao što su seksualnost, nasilje i nepravda. Navedeno dovodi do ranog saznavanja slabosti i negativnih strana odraslih zbog čega oni u očima djece gube svemoć koju ona trebaju te gube autoritet nad djecom i postaju sve ranjiviji (Winn, 1981; prema Car, 2013). Izloženost djeteta takvim sadržajima, umanjuje se njegovo vjerovanje i pouzdanje u svijet odraslih te ono postaje razočarano i skeptično (Car, 2013).

Iako korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije za sobom nosi brojne nedostatke, ono može imati i izrazito pozitivan učinak, ukoliko se koristi u pravo vrijeme, na ispravan i dobro promišljen način. Suvremene tehnologije ne bi smjele zamijeniti tradicionalnu dječju igru, neposrednu komunikaciju i aktivnosti u prirodi. Upotrebom različite tehnologije u nastavi i učenju omogućuje se uključivanje svih osjetila, razvoj kreativnosti te se postiže veća aktivnost djece na satu i tijekom učenja. S obzirom na to da računalna pismenost postaje gotovo jednako važna kao i opća, važno ju je implementirati u odgojno-obrazovne aktivnosti kako bi djeca na ispravan i usmjeren način stekla računalne kompetencije (Anđelić i sur., 2014).

Zaključak

U ovom radu prikazan je tradicionalni pristup djetinjstvu počevši od starog vijeka te suvremeni pristup, odnosno djetinjstvo danas. Opisan je život djece od rođenja, njihove uloge u obitelji, obaveze, fizički izgled, slobodno vrijeme i odgoj. Također, opisane su i promjene u obitelji, društvu te odgoju i obrazovanju koje su utjecale na formiranje drugačijeg života djece.

U prošlosti, djetinjstvo je bilo obilježeno uglavnom radom i fizičkom aktivnošću djece, a utjecaj na njihov život vršile su obitelj i crkva. Danas, navedeni utjecaj slabi, a jača utjecaj medija, škole i vršnjaka. Djeci se u prošlosti nije pridavala pažnja u istoj mjeri u kojoj im se danas pridaje te se stoga djetinjstvo nije smatralo toliko značajnim. Od izrazite važnosti bilo je poštivanje autoriteta, pogotovo roditelja, što danas također slabi. Promjene koje se događaju u suvremenom društvu utječu na djetinjstvo, što je posebno vidljivo u razvoju informacijsko-komunikacijske tehnologije koja danas oblikuje živote većine ljudi pa tako i djece. Po mom mišljenju, ono što se može istaknuti kao pozitivna strana današnjice jest sve veća briga o razvoju djeteta te pružanje podrške djetetu u odrastanju, kao i emocionalna povezanost između roditelja i djeteta. Značaj suvremenog pristupa djetinjstvu, za razliku od tradicionalnog, posebno je vidljiv u činjenici da je djetinjstvo prepoznato kao važna faza čovjekova života, što ono i jest. Djetetu se danas nastoji osigurati nesmetani rast i razvoj uz obilje ljubavi i podrške. Smatram da najbitniju ulogu u oblikovanju djetinjstva svoje djece imaju roditelji, njihov odgojni stil i općenito način života. Isto tako, važno je spomenuti i pedagoške stručnjake te ostale koji se bave proučavanjem djetinjstva i djeteta. Oni također imaju značajnu ulogu u zaštiti djece od negativnih utjecaja i osiguranju nesmetanog rasta i razvoja djece te sretnog i ispunjenog djetinjstva.

Ovim radom prikazano je djetinjstvo kroz različita povijesna razdoblja kako bi se dobio uvid u promjene koje se tiču odgoja, obrazovanja, odnosa roditelja prema djeci, uloga djece u obitelji i društvu te općenito života djece. Dobivanjem uvida u povijest djetinjstva, omogućeno je lakše shvaćanje različitih trendova koji obilježavaju današnje djetinjstvo. Promjene koje su se kroz povijest dogodile glede shvaćanja i pristupa djetinjstvu poručuju nam da je ono promjenjivi fenomen. Odnosno, djetinjstvo se mijenja ovisno o vremenskom razdoblju ili društvenim vrijednostima. Stoga, kako bi djeca dobila ono što im je potrebno, a to je pažnja, ljubav i briga od strane odraslih, nužno je konstantno preispitivati različite trendove, kao što je razvoj digitalne tehnologije, koji utječu na djetinjstvo te općenito naš vlastiti pogled i pristup djetetu i djetinjstvu.

Sažetak i ključne riječi

U radu se prvotno opisuje pojam djetinjstva te se daje uvid u djetinjstvo u starome vijeku. Navodi se odnos odraslih prema djeci, uloge djece u obitelji i odgoj djece te zadatak obrazovanja. Potom, opisuju se djetinjstvo tijekom srednjeg vijeka te tijekom humanizma i renesanse. Dotiče se obrazovanja djece, odgoja, viđenja djeteta i djetinjstva te utjecaja društva. Nakon toga, opisuje se djetinjstvo u novom vijeku i promjene koje su uslijedile u shvaćanju tog životnog razdoblja. Navedene su promjene koje su se dogodile glede odgoja i obrazovanja te je opisano i djetinjstvo u Hrvatskoj između 1. i 2. svjetskog rata. Potom, prikazuje se suvremeni pristup djetinjstvu, odnosno nastanak moderne ideje djetinjstva. Radom se daje uvid u nova shvaćanja djeteta kao cjelovitog i kompetentnog bića koje ima svoja prava i slobode. U sklopu modernog pristupa, navode se i tri aspekta koja su utjecala na promjenu djetinjstva, a to su institucionalizacija djetinjstva, standardizacija dječje igre te digitalizacija djetinjstva.

Ključne riječi: djetinjstvo, tradicionalni pristup djetinjstvu, moderni pristup djetinjstvu.

Summary and key words

The paper initially describes the concept of childhood and provides an insight into childhood in ancient times. The attitude of adults towards children, the roles of children in the family and raising children, and the task of education are stated. Then, childhood during the Middle Ages and Humanism and the Renaissance is described. The work touches on children's education, upbringing, understanding children and childhood, and the influence of society. After that, childhood in the new century and the changes that followed in the understanding of that life period are described. The changes that took place in terms of upbringing and education are mentioned, and childhood in Croatia between the First and Second World War is also described. Then, the modern approach to childhood is presented, that is, the emergence of the modern idea of childhood. The work provides an insight into new understandings of the child as a complete and competent being who has his own rights and freedoms. As part of the modern approach, three aspects that influenced the change of childhood are mentioned and those are institutionalization of childhood, the standardization of children's play and the digitization of childhood.

Key words: childhood, traditional approach to childhood, modern approach to childhood.

LITERATURA

1. Anđelić, S., Čekerevac, Z. i Dragović, N. (2014). Utjecaj informacijskih tehnologija na razvoj predškolske djece. *Croatian Journal of Education*, 16 (1), 259-287. <https://hrcak.srce.hr/120167>.
2. Bašić, S. (2009). Dijete (učenik) kao partner u odgoju: kritičko razmatranje. *Odgojne znanosti*, 11 (2 (18)), 27-44. <https://hrcak.srce.hr/48439>.
3. Bašić, S. (2011). (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U: D. Maleš (Ur.), *Nove paradigme ranog odgoja* (str. 19-39). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju.
4. Bašić, S. (2012). Kriza djetinjstva. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (67), 10-12. <https://hrcak.srce.hr/124014>.
5. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Naklada slap.
6. Buckingham, D. (2004). Televizija i definicija detinjstva. U: S. Tomanović (Ur.), *Sociologija detinjstva: sociološka hrestomatija* (str. 276-296). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
7. Car, S. (2013). Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2), 285-292. <https://hrcak.srce.hr/129673>.
8. Cunningham, H. (1998). Histories of childhood. *The American Historical Review*, 103(4), 1195-1208. <https://doi.org/10.2307/2651207>.
9. djetinjstvo (bez dat). Hrvatski jezični portal. Preuzeto 20. 5. 2023. s https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f1ZmXxg%253D
10. Erdeš Babić, N. (2022). Suvremeni koncept obitelji i djetinjstva. U: M. Sablić, S. Žižanović, i A. Miroslavljević (Ur.), *Kultura suvremene škole* (str. 63-76). Filozofski fakultet Osijek.
11. Fabijanec, F. S. (2011). Djeca pod okriljem odraslih. Odrastanje na istočnom Jadranu u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. *Istarski povijesni biennale*, 4, 131-145. https://www.academia.edu/5808519/Djeca_pod_okriljem_odraslih_Odrastanje_na_istom_Jadranu_u_razvijenom_i_kasnom_srednjem_vijeku_Children_Under_Tutelage_of_Adults_Growing_Up_in_the_Eastern_Adriatic_in_the_Middle_Ages.
12. Fališevac, D. (2008). Dijete i djetinjstvo u staroj hrvatskoj književnosti. *Dani Hvarskog kazališta*, 34 (1), 15-34. <https://hrcak.srce.hr/72863>.

13. Hameršak, M. (2004). Desetljeća Arièsove povijesti djetinjstva. *Časopis za suvremenu povijest*, 36 (3), 1061-1078. <https://hrcak.srce.hr/8400>.
14. Jularić, M. (2022). Utjecaj medija na djecu rane i predškolske dobi – perspektive roditelja. *Život i škola*, 68 (1-2), 147-160. <https://doi.org/10.32903/zs.68.1-2.9>.
15. Jurčević Lozančić, A. (2018). New Paradigms of Understanding a Child, Quality of Childhood and Childhood Institutionalization. *Život i škola*, 64 (1), 11-17. <https://doi.org/10.32903/zs.64.1.1>.
16. Kopic, Ž. i Korajac, V. (2010). Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece. *Život i škola*, 56 (24), 45-54. <https://hrcak.srce.hr/63277>.
17. Kotrla Topić, M. (2016). Digitalizacija suvremenog života i njezin utjecaj na neke aspekte socio-emocionalnog razvoja djece i mladih. *Znanstvene, kulturne, obrazovne i umjetničke politike – europski realiteti. Zbornik radova*, 2, 236-253. https://www.researchgate.net/publication/323808377_Digitalizacija_suvremenog_zivota_i_njezin_utjecaj_na_neke_aspekte_kognitivnog_i_socio-emocionalnog_razvoja_djece_i_mladih.
18. Leček, S. (1996). Seljačka obitelj u Hrvatskoj 1918-1960. Metoda usmene predaje povijesti (oral history). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 29 (1), 249-265. <https://hrcak.srce.hr/50148>.
19. Leček, S. (1997). "Nismo meli vremena za igrati se....." - Djetinjstvo na selu (1918-1941). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 30 (1), 209-244. <https://hrcak.srce.hr/40049>.
20. Ledić, J. (2000). *Dnevnik Mladena Lokara: uvod u povijest djetinjstva i mladosti*. Filozofski fakultet u Rijeci.
21. Maleš, D. i Kušević, B. (2011). Nova paradigma obiteljskog odgoja. U: D. Maleš (Ur.), *Nove paradigme ranog odgoja* (str. 41-66). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju.
22. Milić, A. (2001). Dete i detinjstvo. U: M. Nenadić (Ur.), *Sociologija detinjstva* (str. 3-15). Pedagoški fakultet u Somboru.
23. Nenadić, M. (2011). Pojmovne i istorijske dimenzije detinjstva. U: M. Nenadić (Ur.), *Sociologija detinjstva* (str. 16-32). Pedagoški fakultet u Somboru.
24. Nikolić Jakus, Z. (2015). Povijest djetinjstva u srednjem vijeku i povijest emocija: osjećaji roditelja prema djeci kao primjer istraživačkog pristupa temi osjećaja u prošlosti. *Historijski zbornik*, 68 (2), 377-381. <https://hrcak.srce.hr/165469>.

25. Pahlina, C. (2018). Suvremeno djetinjstvo u svjetlu logopedagogije. *Napredak*, 159 (3), 309-324. <https://hrcak.srce.hr/223376>.
26. Petrović-Sočo, B. (2011). Nova paradigma shvaćanja konteksta ustanova ranoga odgoja. U: D. Maleš (Ur.), *Nove paradigme ranog odgoja* (str. 237-265). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju.
27. Polić, P. (2015). Što za pedagogiju znači pitanje o odnosu potreba i prava djeteta?. *Pedagogijska istraživanja*, 12 (1-2), 149-160. <https://hrcak.srce.hr/178846>.
28. Shaw, R. i Wood, S. (2009). *Epidemija popustljivog odgoja: zašto su djeca nevesela, nezadovoljna, sebična te kako im pomoći*. V.B.Z.
29. Šagud, M. (2015). Suvremeno djetinjstvo i institucijski kontekst. *Croatian Journal of Education*, 17 (1), 265-274. <https://hrcak.srce.hr/137691>.
30. Tomanović, S. (2004). Sociologija o detinjstvu i sociologija za detinjstvo. U: S. Tomanović (Ur.), *Sociologija detinjstva: sociološka hrestomatija* (str. 7-48). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
31. UNICEF (2017). *Stanje djece u svijetu 2017. Djeca u digitalnom svijetu*. UNICEF. https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Izvjestaj-HR_12-17_web.pdf.
32. Vasta, R., Haith, M. i Scott, M. (2004). *Dječja psihologija*. Naklada Slap.
33. Zagorac, I. (2006). Igra kao cjeloživotna aktivnost. *Metodički ogledi*, 13 (1), 69-80. <https://hrcak.srce.hr/4365>.
34. Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Školska knjiga.
35. Zelizer, V. (2004). Od korisne do beskorisne i ponovo korisne? Nastupajući obrasci vrednovanja dece. U: S. Tomanović (Ur.), *Sociologija detinjstva: sociološka hrestomatija* (str. 77-95). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
36. Zloković, J. i Rosić, V. (2002). *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Graftrade.